

DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE YER ALAN MİMARİ TERİMLER ÜZERİNE*

*Mehmet EKİZ***

ÖZET

Türk Milletinin gerek tarihini, gerek kültürünü, gerek sanatını, gerekse medeniyetini konu edinen çalışmalarda özellikle de batı kaynaklı olanlarında bu millettten genellikle göçebe bir kültürün sahibi olarak bahsedilir. Bu söylenenlerin bir kısmı doğru olmakla beraber önemli bir bölümü de hatalarla doludur. Bazıları bilgi eksikliğinden, bazıları yetersiz araştırmaların sonucu olarak, bazıları ise belki bir ön kabulün sonucunda yapılarak yayınlanmış çalışmalardır. Biz bu yanlışlıkların giderilmesine katkı sağlayacak çalışmaların Türklerin yerleşik hayata geçtikten sonra ki medeniyetini ve kültürünü anlatan eserlerden faydalanılması yolu ile elde edilebileceğini ve anlaşılacağını bu konuda yapılacak olan çalışmaların çoğalması sonucu bu alandaki hataların ve eksikliklerin bir nebze dahi olsa giderilebileceğini düşünüyoruz. Türk Mimarisinin XI. Yüzyıl Türk Dünyasında ki durumunun anlaşılabilmesi hususunda bize rehberlik edebilecek eserlerden biriside Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan ve Türkçenin bilinen en eski sözlüğü olarak kabul edilen Divanu Lügati't-Türktür. Üzerinde yaşadıkları Dünya'yı, vatan olarak benimsedikleri coğrafyayı ve kullandıkları mekânı algılama biçimlerinin yanı sıra yerleşik hayata geçen Türklerin mimarlık anlayışı ile birlikte mimarîyi algılama biçimlerini ve bunların Türk kültür dairesinde ki yerini ve önemini kavramak açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bu eser çalışmamıza temel teşkil etmiştir. Türkün algılamasında ürettiğine ya da yaptığına ad verme geleneği vatan edindiği topraklarda inşa ettiği yeni yurtluk mekânlar Türk mimari ve sanat anlayışının önemli göstergeleri olmuştur. İnşa edilen bu mekânlarda tabi olarak yeni mimari adlandırmaları da Türk onomastiğinin ulaştığı seviyeyi de göstermesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: XI. Yüzyılda Türk Mimarisi, DLT, Türk Mimarî Terimleri, Kaşgarlı Mahmud.

* Bu çalışma 2008 yılında Ankara'da yapılan VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayında bildiri olarak sunulmuş ancak yayınlanmamıştır. Söz konusu çalışma bir daha gözden geçirilerek genişletilmiş ve eklemeler yapılarak yeniden hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, El-mek: mekiz38@yahoo.com

ABOUT ARCHITECTURAL CONCEPTS IN DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK

ABSTRACT

In those works focused on Turkish history, culture, arts, civilization and so on, especially the western Works, it has been mentioned about Turks as an inheritor of nomadic culture. While some of these might be true, most of them contain errors. Some of these works are results of lack of knowledge and inadequate research while others are results of prejudice. We think that the right works helping the mistakes in previous studies will be done via benefitting from the studies explaining the cultures of Turks right after the settled life and via increasing the number of these studies. One of the studies guiding us in understanding the XI century's Turkic architecture is the *Divanu Lügati't-Türk* written by Kaşgarlı Mahmud. This is one of the known oldest dictionary in Turkish. Work of Mahmud that is decisive in understanding the Turkish culture, their architectural view especial after settled life and their social and geographic habitus will be essential source of our focus. Turk's naming tradition of their imagined products and their real products and their habitats turned to be major indicator of Turk's architecture and art perspectives. Furthermore, the new architectural onomastic practices of Turks in these spaces are decisive in order to highlight the level of onomastic among Turks.

Key Words: Turks' Architecture During XI. Century, DLT, Turkic Architectural Concepts, Kaşgarlı Mahmud.

Türk Milleti; tarihi bir derinliğe sahip olan, yaşadığı geniş coğrafya ve temas ettiği milletlerle girdiği ilişkilerinde etkisiyle kendinde olan değerleri daha da geliştirmek suretiyle nevi şahsına münhasır bir medeniyet yaratmayı başarmış ender milletlerden birisidir.

Her ne kadar yarı göçebe bir hayat tarzına sahip olduğu iddia edilse de Türkler, yerleşik hayatın gerektirdiği unsurları da içinde barındıran bir medeniyetin de sahibidirler.

Türklerin ekonomik sistemlerinin bir gereği olarak yürüttükleri atlı göçebe yaşam tarzı, çok geniş bir coğrafyada yaşadıkları için ve sahip oldukları bu coğrafyanın kendilerine sunduğu mevsimlik göçebelikti. Mevsimine göre sürülerin otlak yerlerinin ve konaklarının, takip ettikleri yolların, kuralları ve sürelerinin olduğu bir göçebe yaşam tarzıydı. Mevsimlerin akışıyla uyumlu ve tabiatıyla çevreye saygılı bir niteliğe sahipti. Tabiatı sövmeyen onu zorlamayan otlakları tabiri caizse soluklanmaya bırakan bir sistemle yürütülen bir göçebelikti.

Yerleşik hayatın olmazsa olmaz şartlarından birisi şehir kültürü, şehir kültürünün aslı unsurlarından birisi de mimardır. Ansiklopedik bir sözlük olan *Divanu Lûgat-it-Türk*, kültür tarihimiz ve Türk dili tarihi için önemli bir kaynak olmasının yanı sıra Türk şehirciliği ve mimarîsi hakkında da ipuçları vermektedir. Yaşanan mekân olarak ev ve çevresi, askerî yapılar, dinî yapılar, su yapıları, hamamlar, ticarî yapılar, anıt mezarlar ve bunlar hakkında kullanılan kelimeler Türk mimarîsinin bilinen ilk terimleri sayılabilirler. Bu kelimeler aynı zamanda eserin yazıldığı dönemdeki Türk mimarî anlayışının günümüze yansımalarıdır.

Divanu Lügati't-Türk'te tespit edebildiğimiz mimarlık ve şehircilik terimlerini; mimarlık terimleri, yapı malzemesi, şehircilik, konut, çadır ve benzeri yapılar, mimarî ile ilgili eylemler,

Turkish Studies

mimarlıkta kullanılan aletler, su ve bağ-bahçe yapıları, mezar yapıları, hayvancılıkla ilgili yapılar, dinî yapılar, askerî yapılar ile bazı meslekî yapılarla, ilgili kelimeler olmak üzere on üç başlık altında topladık.

Bu kelimelerin önemli bir kısmı doğrudan mimarî ile ilgiliyken bir kısmı da dolaylı olarak bu alana girmektedir ve tasnifi şu şekildedir. Mimarî ile ilgili terimlerin listesi Atalay 1991:IV ciltten alıntı yapılarak listelenmiştir.

I. Mimarî Terimler

Alın: cephe, alın (DLT:19).

Bezek: nakış (DLT:86).

Buçgak: açıl, bucak (DLT: 110)

Buçgak: kutur, (çap) (DLT: 110).

Bulunğ: köşe, zaviye, açıl (DLT: 116).

Çığ: bir Türk arşını (DLT: 145).

Çi: bir uzunluk ölçüsü (DLT: 145).

İrük: duvar ve benzeri şeylerdeki gedik (DLT: 236).

Mançu: sanat sahibine verilen ücret (DLT: 406).

Orun: mekân, yer (DLT: 442).

Tanğ: eski zamanlardan kalmış olan yapı (DLT: 570).

Tegre: çevre, daire (DLT: 594).

Törtgöl: dörtgen, dört köşeli (DLT: 646).

Türk: bir cismin boyu, uzunluğu (DLT: 656).

Turklamak: ölçmek (DLT: 656).

Turplamak: örneğini yapmak, ölçümlemek (DLT: 657).

Uzluk: sanat (DLT: 705).

Üçgil: üçgen, üç köşeli (DLT: 707).

Yığaç: 1. ağaç. 2. fersah eski bir yer ölçüsü (DLT: 780).

Mimarî terimler arasında, bir ifadeyi karşılayacak birden fazla terim olması ve özel anlamlar ifade eden kelimelerin bulunması toplumun mimarî seviyesi açısından önemlidir. Çığ, türk, turklamak gibi kelimeler mimari unsurların rast gele yapılmadığının mutlaka ölçü birimi kullanıldığının en açık ispatıdır. Ayrıca “yığaç” kelimesinin fersah anlamına gelen bir ölçü birimi olarak kullanılması da buna bir karine teşkil etmektedir. Örneğini yapmak ve ölçümlemek anlamına gelen “turplamak” kelimesi ise Türklerin bir bina ya da nesneyi oluşturmaya başlamadan önce onun bir örneğini yaptığının ve günümüz modern anlayışına yakın sayılabilecek bir anlayışla hareket ettiklerinin ifadesi olsa gerektir.

II. Yapı Malzemesi ile İlgili Kelimeler

Ajmuk: ak şap (DLT: 14).

Arumdhun: boya (DLT: 39).

Turkish Studies

Balık: çamur, (DLT: 65).

Bodug: renk boya (DLT: 98).

Çüvüt: boya (DLT: 164).

Kum: kum (DLT: 377).

Kerpiç: kerpiç, tuğla (DLT: 304).

Kirşen: üstübeç (boyacılıkta kullanılan beyaz kurşun karbonatı), yüze sürülen düzgün (DLT: 333).

Obu: üstübeç (DLT: 421).

Oçaklık titik: ocak yapmaya uygun özel çamur ve benzeri olan her nesne (DLT: 422).

Pışığ kerpiç: pişmiş kerpiç, tuğla, kiremit (<Yağma Dilinde) (DLT: 474).

Sazınçı taşı: alçı taşı (DLT: 502).

Sıgzığ: iki şeyi birleştiren kenet (DLT: 514).

Sırıçga: sırça (DLT: 517).

Taş: taş (DLT: 582).

Temür: demir (DLT: 598).

Titik: çamur (DLT: 627).

Tuç: tunç (DLT: 649).

Ürnğek: kireç (DLT: 715).

Üşeng taş: düz taş (DLT: 826).

Yüşeng taş: düz taş (DLT: 826).

Eserde geçen kelimelerden anlaşıldığına göre Türkler; taş, kum ve çamur gibi doğal yapı malzemeleri yanında tuğla, kerpiç, kireç, şap ve boya gibi yarı mamul ya da mamul malzemeyi de kullanmışlardır. Yani bir yapının ihtiyacına uygun malzemeyi gerektiği durumlarda imal etmişlerdir. Mesela taş olmayan yerde “**kerpiç**” ya da “**pışığ kerpiç**” (tuğla, kiremit) üretilmiş, doğal bir kaya olan kireç taşı yakılarak “**ürnğek** (kireç)” elde edilmiş ve kullanılmıştır.

III. Şehircilik ile İlgili Kelimeler

Ast: sokak (<Çiğilce) (DLT: 41).

Balık: şehir, kale (DLT: 65).

Kend: şehir, kale; gelişmiş şehirler için “**Semizkend**” ifadesi kullanılmakta hatta acemlerin bunu değiştirerek “**Samarkand**” şeklini kullandıkları ifade edilmektedir (DLT: 300) Semiz sözcüğü Türkçede mamur anlamına gelir.

Ordu: hakanın oturduğu şehir (DLT: 440).

Uluş: köy (<Çiğilce); şehir (<Arguca) (DLT: 692).

Sayısal açıdan bakıldığında çok fazla kelime bulunmamasına rağmen – ki bu kelimelerin DLT ile sınırlı olduğu göz önüne alınmalı- şehir ve şehircilik terimlerini ifade eden kelimeler yerleşik hayatın, eserin yazıldığı dönemden daha eskiye gittiğinin bir göstergesidir. Eserde şehrin bir birimi olan köy kelimesinin yer alması şehrin diğer unsurlarının, yine bu birimlerin en küçüğü

Turkish Studies

olan sokağın tanımlanmış olması, cadde ve meydan gibi birimleri ifade eden kelimelerin de olması gerektiğini düşündürmektedir.

IV. Konut ile İlgili Kelimeler

Arkuk: iki duvar veya iki direk arasına çapraz olarak konulan ağaç, aykırı (DLT: 35).

Bagna: merdiven basamağı (DLT: 61).

Beçküm: evin sofası (DLT: 77).

Buzluk: buzluk, içerisine buz konularak yaz için saklanan yer(DLT: 121).

Çumuşluk: aptesane, ayakyolu (DLT: 161).

Ef: ev (DLT: 170).

Egme: evin kemeri (DLT: 172).

Eşik: eşik (DLT: 198).

Eşiklik yıgaç: eşik yapmak için hazırlanan ağaç (DLT: 198).

Ew: ev (DLT: 170).

Ew okı: çatıya uzatılan direk (DLT: 429).

Ewşük: evin merteği, direği (DLT: 208).

Kapuğ: kapı (DLT: 264).

Kapuğ sedhrek: parmaklıklı kapı (DLT: 264).

Karşı: hakan sarayı, köşk (DLT: 273).

Keregü: kışlık ev, çadır (DLT: 302).

Kiritliğ kapu: kilitli kapı (DLT: 332).

Kötü: dam (DLT: 368).

Muyanlık: yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan hayrat (DLT: 416).

Oçak: ocak (DLT: 422).

Örtmen: dam, satıh (DLT: 465).

Serü: evlerde üzerine eşya konulan raf (DLT: 507).

Sunı: evin kirişleri (DLT: 541).

Şın: taht, sedir (DLT: 557).

Tam: duvar, dam, kale (DLT: 566).

Tam ulı: duvar temeli (DLT: 566).

Tapçan: taht, sedir (DLT: 573).

Tarığhğ: anbar (DLT: 578).

Tarus: evin çatısı (DLT: 581).

Taruslamak: çatı yapmak (DLT: 581).

Tayak: dayangaç, dayak (DLT: 589).

Turkish Studies

Tiregü: direk (DLT: 624).

Tirek: direk (DLT: 625).

Tör: evin en önemli yeri, sediri (DLT: 645).

Töre: evin en önemli yeri, sediri (DLT: 646).

Tünglük: evdeki pencere, ocak, baca gibi delikler (DLT: 671).

Tünğşü: şamdan (DLT: 671).

Tünlük: pencere (DLT: 672).

Tüş (lük): yolculukta dinlenilecek yer (DLT: 676).

Ul: temel (DLT: 688).

Uyug: kemer (DLT: 705).

Uyugluğ: kemerli (DLT: 705).

Uyugluğ ew: kemerli ev (DLT: 705).

Üv, öw: ev (DLT: 719).

Yula: kandil (DLT: 810).

Yüdrük: yüklük, üzerine eşya ve elbise konulan şey, dolap, masa vb (DLT: 820).

Konut terminolojisi bakımından çok zengin bir muhtevaya sahip olan eserde, konut ve bölümlerine ilişkin çok sayıda kelime tespit edilmiştir. Konut başlığı altında hem resmî hem de sivil mimarîyi içeren kelimeler verilmiştir.

Hakanın oturduğu saray ya da köşk anlamına gelen “**karşı**” kelimesinin yanı sıra halkın ikamet ettiği “**ew**”, “**ef**”, “**öw**” kelimeleri bunu açık bir şekilde göstermektedir. Evin bölümlerini ifade eden kelimelerden aptesane anlamındaki “**çumuşluk**”, yüklük anlamındaki “**yüdrük**” ve raf anlamındaki “**serü**” kelimeleri konut mimarîsinde çadırdan sonra ne denli bir gelişme sağlandığının, evin sadece barınılacak bir mekân olmadığını, aynı zamanda günlük hayatın ihtiyaçlarına cevap verecek bir yaşam mekânı olduğunun da göstergeleridir.

Yine yolcu ve yolculukla ilgili terimlerin yer aldığı bu bölümde Türklerin bu fiilin gerektirdiği duruma nasıl yaklaştıklarını gösteren güzellikte ifadeler yer almaktadır. Yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan hayrat anlamındaki “**muyanlık**” bu ifadelerden biridir.

Mimarî gelişmenin bir başka önemli ifadesi olan “**uyug**” kelimesi kemer anlamındadır. Kemerin kullanılması, örtü sisteminin ağırlığının birden fazla bölüme dağıtıldığında taşıyıcı elemanların daha verimli kullanılabileceğinin hesabını yapılabildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca mekânın parçalanmasına da nispeten engel olan bir yapı elemanı olması açısından önemli bir mimarî parça olmasının yanı sıra bu düşüncenin gelişmesini göstermesi bakımından da önemli bir unsurdur.

V. Çadır ve Benzeri Yapılarla İlgili Kelimeler

Alaçı: alaçık, çadır (DLT: 18).

Arığ: çadır örtüsü (<Barsganca) (DLT: 32).

Çaçır: çadır (DLT: 129).

Çaşır: çadır (DLT: 129).

Turkish Studies

Çadır: çadır (DLT: 129).

Çığ: göçebelerin sele sazı-çığ otu- ile yaptıkları çadır örtüsü (DLT: 144).

Keregü: çadır, kışlık ev (DLT: 302).

Kurvu çuvaç: hana ait yuvarlak çadır (DLT: 386).

Otağ: otağ (DLT: 444).

Sırık: çadır direği, sırık (DLT: 519).

Çadır ile ilgili kelime sayısının azlığı yine DLT: ile sınırlı olmakla birlikte toplumun artık yerleşik hayata iyice adapte olduğuna bir karine teşkil edebilir. Burada da halkın ve hanın oturduğu çadır isimlerinin ayrıştırılması dikkat çekmektedir.

VI. Mimarî ile İlgili Eylemleri İfade Eden Kelimeler

Başa-: kertik yapmak, kertiklemek, ağaçlar birbirine dayalı olarak konmak (DLT: 73).

Bahklan-: çamurlanmak, bir yerde kale yapılmak (DLT: 65).

Beze-: nakışlamak (DLT: 86).

Büg-: set çekilmek (DLT: 122).

Çapıl-: ince, iyi, yumuşak çamurla sıvamak (DLT: 135).

Çaptur-: çamurla sıvatmak (DLT: 136).

Esrile-: nakışlamak, süslemek (DLT: 196).

Kaşla-: kaş, germeç yapmak (DLT: 277).

Kazı-: kazma, eşmek, kazımak, deşmek (DLT: 287).

Ökme toprak: yığma toprak (DLT: 454).

Suwal-: çamur vb (DLT:). sıvanmak (DLT: 544).

Tiremek: direk veya dayak dikmek (DLT: 624).

Törpi-: yontmak, törpülemek (DLT: 646).

Türtmek: sıvamak (DLT: 675).

Ükeklemek: burç yapmak (DLT: 711).

Yülemek: direk dikilmek (DLT: 824).

Mimarî eylemleri ifade eden kelimelerin içinde en dikkat çekici olanı süslemek nakışlamak anlamındaki “**bezemek**” kelimesidir. Mimarî eser inşa etmenin yanı sıra onları göze hoş gelecek şekilde bezemek suretiyle işleyerek sanat yönüne ağırlık verilen binalar vasıtasıyla “güzellik” anlayışının bu şekilde de ifade edildiği açıkça anlaşılabilmektedir.

VII. Mimarî ile İlgili Aletleri İfade Eden Kelimeler

Bıçgu: bıçkı (DLT: 88).

Baldu: balta (DLT: 65)

Çekük: çekiç (DLT: 140).

Çığrı: çıkırık (DLT: 146).

Çigne: mala (DLT: 151).

Çij: demir çivi (DLT: 151).

ÉR: delik açmak için kullanılan aygıt, delgiç (DLT: 187).

Kerki: dülger keseri (DLT: 304).

Ketmen: yeri kazmak için kullanılan aygıt (DLT: 307).

Kirit: anahtar, kilit (DLT: 332).

Koyma: herhangi bir madenden döküm yapılarak meydana getirilmiş çekiç vb. aletler (DLT: 864).

Salı: sıva aygıtı, mala (DLT: 485).

Tapçan: ağaç ve taş yontacak aygıt (DLT: 573).

Törpig: törpü, keser (DLT: 646).

Törpigü: ağaç yontacak keser (DLT: 646).

Mimarlıkta önemli bir aşama kaydeden Türklerin bu alanda kullanılan aletlerin yapımında gelişme göstermeleri de kaçınılmazdır. Mala anlamında kullanılan birden fazla kelime olması, taş, ağaç yontmak için kullanılan aletlerin yanı sıra dülgerler için farklı bir keserin varlığı ve kullanılması ile aletin farklı bir adla anılması bunun ifadesi olmalıdır.

VIII. Su ve Bağ-Bahçe Yapıları ile İlgili Kelimeler

Adaklık: üzüm çardaklarına ayak yapılacak ağaç (DLT: 5).

Alış: su ağzı, suyun havuzdan döküldüğü ağızlar (DLT: 20).

Arık: ırmak, ark, kanal, kaş (DLT: 32).

Atız: iki dere arasındaki su geçecek set, etiz (DLT: 49).

Badıç: asma çardağı (DLT: 58).

Badhiç: asma çardağı (DLT: 58).

Büg-: set çekilmek (DLT: 122).

Çat: kuyu (DLT: 137).

Çit: kamıştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak (DLT: 154).

Kalıma: yüksek çardak, güneşlik (DLT: 255).

Kaşla-: kaş, germeç yapmak (DLT: 277).

Keçik: köprü, geçit (DLT: 290).

Kır: su bendi, germeç (DLT: 317).

Koguş: su oluğu, oluk, değirmen oluğu (DLT: 339).

Köprüğ: köprü (DLT: 362).

Kuduğ: kuyu (DLT: 373).

Kudhuğ: kuyu (DLT: 374).

Muyanlık: yollarda yolcuların su içmeleri için yapılan hayrat (DLT: 416).

Turkish Studies

Oluk: oluk, yalak, hendek (DLT: 438).

Satma: kulübe, bağda ağaç üzerine yapılan çardak (DLT: 498).

Suwlağ: yalak, hayvan sulanan yer (DLT: 546).

Su ile ilgili yapı adları, özellikle köprü, geçit gibi kelimeler, bu alandaki gelişmenin bariz örnekleridir. Bağ ve bahçe ile ilgili kelimeler de yine yerleşik hayata geçildiğini gösteren önemli sözcüklerdir.

IX. Mezar Yapısı ile İlgili Kelimeler

Kara orun: mezar, sin (DLT: 267).

Sın: mezar (DLT: 515).

Sınlağ: mezarlık (DLT: 515).

Suburgan: maşatlık (DLT: 537).

Tuplu: mezar (DLT: 648).

Yerçü: mezar, sin (DLT: 775).

Dinî ya da kültürel değişim yaşayan toplumların en zor ve en son terk ettikleri hatta bazılarını terk edemedikleri âdetleri ölü gömme geleneğine ait olanlardır. Türkler İslam kültür dairesinden önceki geleneklerinin bir kısmını bu dini kabul ettikten sonra da sürdürmüşlerdir. Mezar yapılarına verdikleri isimlerin çeşitliliği bu konunun Türkler açısından önemine işaret etmektedir.

X. Hayvancılıkla İlgili Yapı Adlarını İçeren Kelimeler

Aran: ahır, at tavalası (DLT: 31).

Ekdi: sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer, mezbaha (DLT: 173).

Kası: hayvanlara ağaçtan yapılan ağıl (DLT: 275).

Otluk: yemlik, ahır (DLT: 444).

Suwlağ: hayvan sulanan yer (DLT: 546).

Hayvancılıkla ilgili yapılara ve bunların bölümlerine ait isimlerin varlığı Türk idrak semantiğinin ve onomastiğinin ulaştığı merhaleyi vurgulamaktadır.

XI. Dinî Yapılara İlişkin Kelimeler

Bedhez burxan: heykel (DLT: 78).

Furxan ewi: put evi, puthane (DLT: 210).

Suyran: minare ve buna benzer şeyler gibi uzun olan her nesne (DLT: 547).

Tümse: minber (<Arguca) (DLT: 670).

Eserde dinî yapıların isimleri az sayıda yer almakla birlikte toplumun hangi dinlerle ilişkili olduğu konusunda bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

XII. Askerî Yapılara İlişkin Kelimeler

Balık: kale, şehir (Uygurca) (DLT: 65).

Kapga: kale kapısı, büyük kapı (DLT: 263).

Kargu: dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı; düşman geldiğinde herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılır (DLT: 269).

Karguy: dağ doruklarına düşmanı ihbar için yapılan kale (DLT: 269).

Kend: kale, şehir (DLT: 300).

Tam: kale, duvar, dam (DLT: 566).

Turag: sığınak (DLT: 655).

Ükek: şehrin etrafında savaş için hazırlanmış olan burç (DLT: 711).

Ükeklîğ tam: üzerinde burçlar bulunan kale (DLT: 711).

Askerî yapıların toplumların hayatındaki önemi ve ordugâhların Türk toplumu açısından değeri DLT den bariz olarak anlaşılmaktadır. Göçebe bir toplum oldukları iddialarına karşın Türklerin gözetleme kulesi ve kaleler yaparak tipik yerleşik toplum karakteri gösterdiklerini kullanılan terimlerden anlamak mümkündür.

XIII. Bazı Meslekî Yapı Adlarını İçeren Kelimeler

Ekdi: mezbaha, sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer (DLT: 173).

Koğuş: değirmen oluğu, su oluğu, oluk (DLT: 339).

Kötrüm: üzerinde oturlan kerevet, dükkân, seki (DLT: 368).

Sekü: dükkân, seki (DLT: 504).

Tegirme: değirmen taşı (DLT: 594).

Tegirmen: değirmen, değirmen taşı (DLT: 594).

Temürlük: demir eritilen ve süzülen yer (DLT: 598).

DLT de yer alan bazı meslekî yapı adları Türk milletinin uğraş verdiği birtakım alanları ve bunların yürütüldüğü binaların adlarını bilmemiz bakımından önemlidir.

Türk Milleti tarih sahnesine çıktığı ilk günden günümüze, yaşadığı coğrafyada her zaman etkili olmuştur. Bu etki hemen her alanda kendini hissettirmiştir. Mimarî alanında birçok yeniliğe imza atan Türklerin kendi adlarıyla anılan örneğin “Türk üçgeni” gibi mimari elemanlar ürettikleri bilinen bir gerçektir. Türkler hakkında yazılan batılı ya da yerli hemen her eserde öncelikle göçebeliğimize vurgu yapılarak bazı kasıtlı ifadelerle bu milletin medeniyet adına çok az şey ürettiği hatta üretmekten daha çok taklit ettiği yolunda iddialar ortaya atılmıştır. Ancak, Divanu Lügati't-Türk'te yer alan ve bir Türk ölçü birimini ifade eden “Çığ”, örneğini yapmak anlamındaki “**Turplamak**”, sanat manasına gelen “**Uzluk**” ve sanat sahibine verilen ücreti ifade eden “**Mançu**”, sofa anlamındaki “**Beçküm**”, evin önem verilen bir bölümünü ifade eden “**Tör**”, pencere manasına gelen “**Tünlük**”, şamdanı ifade eden “**Tüngşü**” ve “**Yula**”, kilit anlamındaki “**Kirit**”, minare anlamına gelen “**Suyran**”, burçlara sahip kale anlamındaki “**Ükeklîğ tam**” kelimeleri bunun böyle olmadığını delili olsa gerektir.

KAYNAKLAR

Kaşgarlı Mahmud, Divanu Lügati't-Türk (Çev. Besim Atalay), İndeks C. IV, TDK, Ankara 1999.